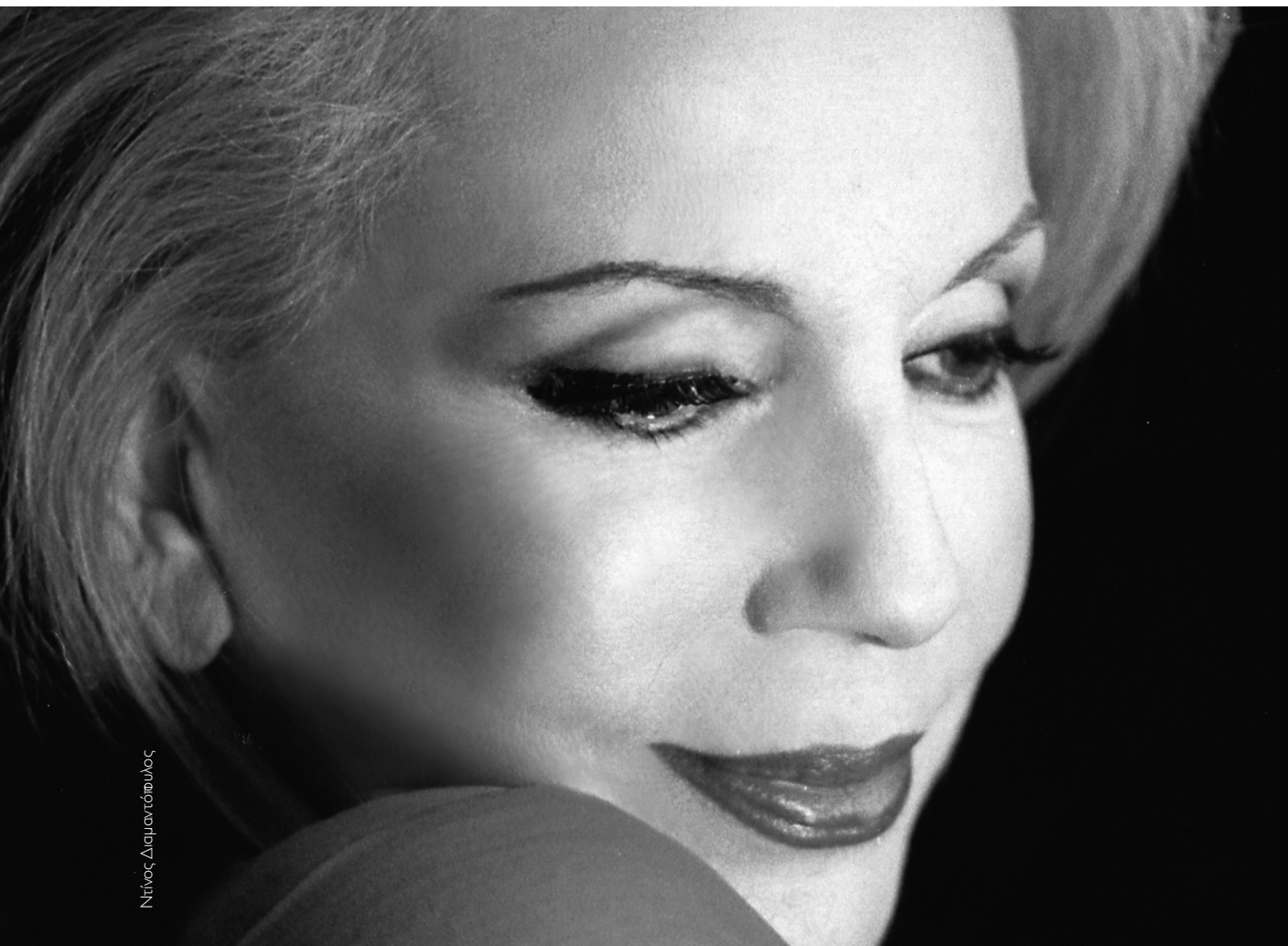
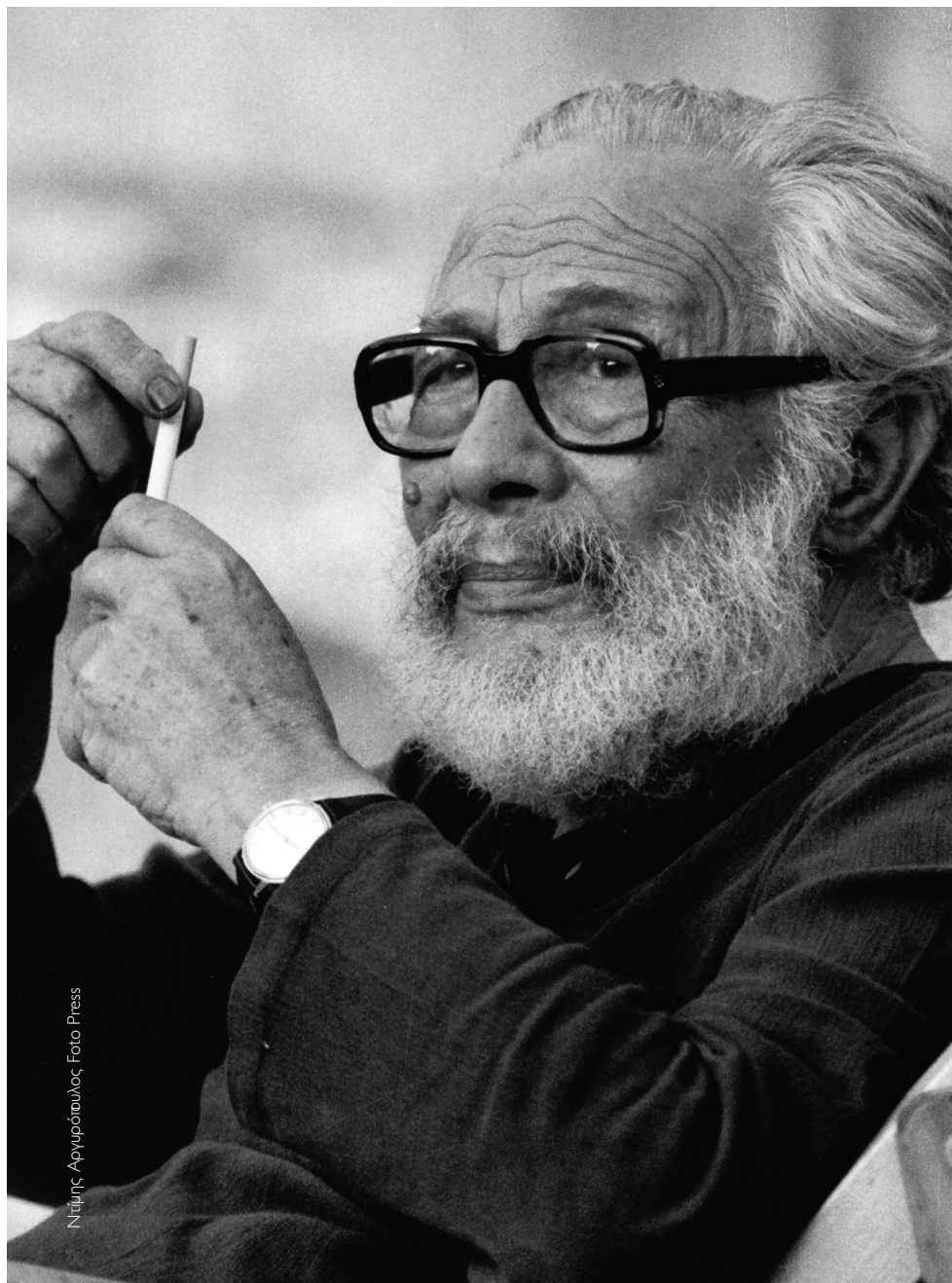

05

NONIKA ΓΑΛΗΝΕΑ

Θέατρο τέχνης
Κάρολος Κουν

Ντίτης Αργυρόπουλος Foto Press

Κάρολος Κουν.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ ΤΟΥ 1963. Κατεβαίνω τα σκαλιά της οδού Σταδίου –στην υπόγα, όπως τη λέγαμε–, για να δώσω εξετάσεις στη Σχολή του Θεάτρου Τέχνης. Τα γόνατά μου λυγίζουν σε κάθε σκαλοπάτι. Φοράω μια άσπρη μπλούζα, μια φούστα πολύ φαρδιά, καρό, που την έχω πάρει από καρτοτάκι στην οδό Αιόλου, και έχω κόψει τα πολύ ωραία καστανά μακριά μαλλιά μου σχεδόν γουλί. Περιμένω με άλλους ογδόντα τη σειρά μου και ακούω στο όνομα Αντιγόνη Μουτούση.

Μπαίνω στην αίθουσα –αυτή τη μαγευτική, διαχρονική πια αίθουσα–, βλέπω την επιτροπή, με ρωτούν «Τι θα μας πείτε;» και τους λέω: «Τη Νύφη απ’ τον “Ματωμένο Γάμο” του Λόρκα και την Άλμα απ’ το “Καλοκαίρι και Καταχνιά” του Τέννεσσου Ουίλλιαμς». Ακούω: «Ευχαριστούμε, θα σας ειδοποιήσουμε». Την άλλη μέρα με πήρε τηλέφωνο ο Χάρης ο ταμίας και μου είπε: «Ο κύριος Κουν θέλει να σας ξαναδεί».

Πήγα, με τα ίδια ρούχα φυσικά, είπα μόνο μια φράση και τον άκουσα να μου λέει: «Περάσατε».

Υπάρχουν στιγμές που δεν περιγράφονται. Αυτές οι στιγμές είναι η ευτυχία.

Ο Κάρολος Κουν ήταν το γοητευτικότερο άτομο που έχω γνωρίσει στη ζωή μου. Η γοητευτικότερη γυναίκα –αλλά τη γνώρισα πολύ αργότερα– ήταν η Έλλη Λαμπέτη. Αυτοί οι άνθρωποι, κατά τη γνώμη μου, ήταν πέρα από το φύλο τους – κάτι ανάλογο ήταν το αγόρι στο «Θάνατος στη Βενετία» του Τόμας Μαν, τουλάχιστον έτσι όπως μας το έδειξε ο Βισκόντι. Απλώς τους ερωτεύεσαι, γιατί έχουν έρθει σ’ αυτή τη ζωή με συγκεκριμένο προορισμό: να σημαδέψουν τη δική σου ζωή.

Ο Κουν ήταν λοιπόν αυτό. Μάγευε. Ήταν γλυκός, διακριτικός, δεισδυτικός, τα μάτια του σε τρύπαγαν. Δεν έλεγε πολλά. Ήταν όμως τόσο ουσιαστικά αυτά που έλεγε. Μάλιστα, αισθανόσυνα πως επικοινωνούσε με κώδικες μόνο με τους δικούς του ανθρώπους. Είχε επιλέξει τον κόσμο του και ήταν αφοσιωμένος απόλυτα στη δουλειά του. Πάντρευε την αλήθεια με τη μαγεία, αλλά πάντοτε με πόνο, πάντοτε με χιούμορ, πάντοτε με ποίηση.

Έλεγε: «Δεν υπάρχει θεατρικός λόγος χωρίς αντίσταση». «Μισώ την άνεση» (εννοώντας τον άνετο λόγο). Κάποτε τον άκουσα να λέει: «Μισώ το ελεύθερο θέατρο». Αργότερα κατάλαβα πολύ καλά τι εννοούσε.

Η ατμόσφαιρα που επικρατούσε τότε στο Θέατρο Τέχνης ήταν θρησκευτική. Περιπατούσαμε στις μύτες των ποδιών και περνώντας έξω απ' το γραφειάκι του σκύβαμε το κεφάλι. Οι γυναίκες με τις γυναίκες, οι άντρες με τους άντρες, η ώρα της πρόβας, ώρα ιερή. Αυτά που έλεγε ο Κουν ήταν καθοριστικά για όλη τη μετέπειτα πορεία μας στο θέατρο. Ήταν μια γλώσσα-θρησκεία, ήταν αυτό που σου έδινε τη δύναμη να πιστεύεις πως είσαι μέρος μιας μοναδικής δουλειάς, κάτι ανάμεσα σε γη και ουρανό.

Το πνευματικό επίπεδο ήταν πολύ υψηλό – ή χώραγες ή δεν χώραγες. Εγώ το γεύτηκα, το λάτρεψα το πνευματικό κλίμα του Θεάτρου Τέχνης. Το έκανα τρόπο ζωής και, ανεξάρτητα από το πώς εξελίχθηκε η ζωή μου μέσα στο Θέατρο Τέχνης, αυτούς τους ιερούς κώδικες τους κράτησα για πάντα βαθιά μέσα μου και μεσ' απ' αυτούς δέθηκα, πόνεσα και αγάπησα το θέατρο. Ο Κουν μού έδειξε τον τρόπο. Και ό,τι κι αν έζησα εκεί μέσα, η μεγάλη κερδισμένη είμαι εγώ.

Μας έλεγε: «Χωρίς κατάσταση δεν μπορείτε ποτέ να είστε σωστοί. Μην περιμένετε να σας έρθει η κατάσταση. Βρείτε τη, κάντε οτιδήποτε, δεν μ' ενδιαφέρει τι, φτάνει να τη βρείτε».

Από τον πρώτο μήνα που μπήκα στη σχολή ο Κάρολος Κουν με πήρε κοντά του στις πρόβες. Ήμουν η μόνη από την τάξη που διάλεξε να είμαι κοντά του. Από τις δέκα και μισή το πρωί έως τις δυόμισι κάθε μέρα παρακολουθούσα πρόβες στο Θέατρο Τέχνης. Άπο τις τρεις έως τις εξίμισι το απόγευμα ήταν οι ώρες της σχολής και μετά σπίτια μας για μελέτη, γιατί το υλικό που μας έδιναν ήταν ατελείωτο. Θυμάμαι, δεν είχα ποτέ κάτω από δέκα ή δώδεκα σκηνές που έπρεπε να μάθω απέξω, εκτός απ' όλα τα θεωρητικά μαθήματα.

Στην τάξη μου –είχαμε επιτύχει μόνο εφτά από τους ογδόντα που είχαν δώσει εξετάσεις– ήταν η Ρένη Πιττακή, ο Αντώνης Θεοδωρακόπουλος, ο Αντώνης Αντύπας, η Μίνα Αδαμάκη, η Μαρίνα Γεωργίου και ο Κώστας Αριστόπουλος.

Ένας από τους καθηγητές μας ήταν ο Γιώργος Λαζάνης, η ψυχή της σχολής, η ψυχή του Θεάτρου Τέχνης, που ζητάγε πολλά απ' τους μαθητές του, αλλά ήξερε και να δίνει. Είχα μια ιδιαίτερη σχέση μαζί του. Όταν ήθελε να με πονέσει, δεν αστειευόταν, αλλά σίγουρα μου είχε μεγάλη αδυναμία, που καμιά φορά, κατά λά-

θος, μου την έδειχνε. Όταν είχαμε εξετάσεις, με πέθαινε στη δουλειά, αλλά αισθανόμουν –ήμουν βέβαιη– πως με αντιμετώπιζε σαν προσωπική του υπόθεση. Όταν τελειώναμε τα μαθήματα της σχολής και είχε παράσταση, συνήθως τον πήγαινα εγώ στο θέατρο με το αυτοκίνητό μου. Του είχα θαυμασμό και αδυναμία.

Όταν τελείωσα τη σχολή, ρώτησα τον Λαζάνη – ήταν ο μόνος που ρώτησα: «Πείτε μου αν κάνω για το θέατρο». Με κοίταξε μ' αυτά τα μοναδικά μάτια –ήμασταν μέσα στο τρένο και πηγαίναμε περιοδεία στη Ρωσία– και μου είπε ψυχρά: «Δηλαδή ό,τι σου πω εγώ θα το πιστεύεις; Αν σου πω πως δεν κάνεις για το θέατρο, θα φύγεις;» Απάντησα: «Ναι». Με ξανακοίταξε, έκανε μια παύση και μου είπε: «Ταλέντο έχεις, χαμάλης είσαι;» Ναι, ήμουν και χαμάλης – αυτό που δεν ήξερα τότε ήταν η δόση που μου αναλογούσε...

Δάσκαλός μας ήταν και ο Δημήτρης Χατζημάρκος. Θυμάμαι, με ρώτησε: «Γιατί διαλέξατε την Άλμα απ' το “Καλοκαίρι και Καταχνιά”;» Είπα: «Γιατί όχι;» Μου απάντησε: «Γιατί δεν είστε θύμα. Θεατρικά τουλάχιστον». Αλλά απ' τον Χατζημάρκο δεν έχω αναμνήσεις. Δεν συνδέθηκα ποτέ μαζί του. Ένα ανέκδοτο αληθινό που κυκλοφορούσε τότε στο Θέατρο Τέχνης είναι το εξής: Ο Χατζημάρκος ήταν πολύ «σφιγμένος» ηθοποιός. Εν αντιθέσει με τον Καρακατσάνη, που ήταν τόσο «λυμένος», ώστε έπρεπε συνεχώς να τον «μαζεύει» ο Κουν. Και κάποια μέρα στην πρόβα είπε ο Χατζημάρκος στον Κουν: «Κάρολε, πες στον Θύμιο να μη σφίγγεται τόσο πολύ», όποτε έγινε χαμός απ' τα γέλια, με πρώτο τον Κουν που, όταν γελούσε, γελούσε!

Δάσκαλός μου στα θεωρητικά ήταν ο Μάριος Πλωρίτης, κάπως απόμακρος, είρων, πολύ γοητευτικός άντρας – κοκκίνιζα ολόκληρη όταν έμπαινε στην τάξη, ήταν σαφές πως είχε αδυναμία στο ασθενές φύλο χωρίς ασφαλώς ποτέ να δίνει δικαιώματα. Οι γνώσεις του ήταν απίστευτες και ένιωθα εντελώς αμόρφωτη. Μπλοκάριζα μπροστά του, πράγμα που ασφαλώς χειρότερε την κατάσταση ακόμα περισσότερο.

Δάσκαλός μου ήταν και ο Ιάκωβος Καμπανέλλης. Άνθρωπος με χιούμορ, πολύ χαριτωμένος και η επικοινωνία μαζί του ήταν πολύ εύκολη. Κάναμε πολλή παρέα αργότερα και, μολονότι δεν βλέπομαστε πια, μας συνδέει στενή φιλία.

Δάσκαλοί μου ήταν και ο Σιδέρης και ο Λοχαΐτης. Ο τελευταίος μάς έκανε ορθοφωνία. «Έδενε» όλη την τάξη και τους έβαζε μη-

Την εποχή του Θεάτρου Τέχνης στο σπίτι της μητέρας μου.

δενικά. Εμένα με είχε σε πολύ μεγάλη εκτίμηση στο μάθημα. Μ' έβαζε να απαγγέλλω Σαίξπηρ στα αγγλικά. Αργότερα γίναμε πολύ φίλοι. Δυστυχώς έφυγε πρόωρα, σε αυτοκινητικό δυστύχημα.

Ο Κούν δεν ερχόταν συχνά στη σχολή. Μου είχε δώσει να δουλέψω τη Νόρα απ' το «Κουκλόσπιτο» του Ίψεν. Μου τη δίδασκε, αλλά καθώς εγώ είμαι και μίμος, χωρίς να το καταλάβω έπαιζα... τον Κουν! Μια μέρα μου λέει: «Μόνικα (έτσι με φώναζε), μην κάνεις εμένα!» Γέλαγε μαζί μου. Κάποια φορά μου είπε: «Είσαι όμορφη, σου πάνε τα ροζ». Πήγα και αγόρασα ό,τι ροζ είχε η αγορά. Ήθελα τόσο πολύ να του αρέσω! Δύο φορές μ' έβγαλε βράδυ. Οι δυο μας φάγαμε στη Φωκίωνος Νέγρη σ' ένα ταβερνάκι πάνω στο πεζοδρόμιο. Μου διηγήθηκε πολλά πράγματα για τη μητέρα του, τη Ρωξάνη Παππά, που ήταν και φίλη της μητέρας μου, για το κολέγιο. Ήθελε να ξέρει για μένα – ένιωθα γοητευμένη, κολακευμένη και πολύ γυναίκα.

Μ' έβγαλε στους «Όρνιθες». Έκανα την Κουκουβάγια. Όλη μέρα έκανα πρόβα στο στυλιζαρισμένο παίξιμο που απαιτούσε ο ρόλος. Θυμάμαι πως έκανα την Κουκουβάγια και μέσα στο ταξί την ώρα που πήγαινα στο Θέατρο Τέχνης. Ο ταξιτζής με είδε απ' τον καθρέφτη, τρόμαξε, σταμάτησε το ταξί και μου είπε: «Μήπως δεν αισθάνεστε καλά, να πάμε σε κανένα νοσοκομείο;...»

Ήμασταν τρεις «Κουκουβάγιες», η Εύα Κοταμανίδου, η Δέσποινα Μπεμπεδέλη κι εγώ. Μια μέρα στην πρόβα είπε ο Κουν: «Κοιτάτε τη Μουτούση. Αυτή είναι Κουκουβάγια!» Θυμάμαι αργότερα τι μου είπε η φίλη μου Χάρις Γκέρτσου, όταν ήρθε και με είδε σε παράσταση: «Μη μου ξανακάνεις τη νόστιμη. Εγώ τώρα πια μόνο σαν κουκουβάγια θα σε βλέπω!»

Τι παράσταση ήταν αυτή, Θεέ μου! Τι τύχη να ξεκινάς την πορεία σου με τους «Όρνιθες» του Αριστοφάνη! Ν' ακούς όλη μέρα τη θεία μουσική του Χατζιδάκι, να παίζεις σε σκηνικά και με κοστούμια του Τσαρούχη, να συνεργάζεσαι με τη σπουδαία Ζουζού Νικολούδη και να έχεις την τύχη να παίζεις δίπλα σε τόσο σπουδαίους ηθοποιούς. Ο Μηνάς Χρηστίδης ήταν κα-τα-πληκτι-κός. Αλλά ο Καρακατσάνης ήταν μοναδικός. Όσα χρόνια έμεινα στο θέατρο Τέχνης καθόμουν στην κούντα να τον χαζεύω. Αργότερα, στην «Επιστροφή» του Πίντερ –την παράσταση-θρύλο που ανεβάσαμε στο θέατρο Κάππα σε σκηνοθεσία Μί-

νωος Βολανάκη και σκηνικά του Διονύση Φωτόπουλου, με Αλεξανδράκη, Κούρκουλο, Διαμαντόπουλο, Μοσχίδη, Σιώπη και εμένα– ήμουν συνεχία στην κουίντα για να κοιτάζω έναν πολύ μεγάλο ηθοποιό του Θεάτρου Τέχνης, τον Βασίλη Διαμαντόπουλο. Μου έδωσε ο Θεός την τύχη να συνεργαστώ και μαζί του. Και πάλι θα πω, αυτές οι στιγμές ήταν για μένα ΕΥΤΥΧΙΑ.

Κάθε πρωί στην πρόβα του Θεάτρου Τέχνης ήταν εκεί ένας σπουδαίος μουσικός που έφυγε πολύ πρόωρα –σε αυτοκινητικό–, ο Γιάννης Χρήστου. Έγραψε τη μουσική για τη μοναδική, θεία παράσταση των «Περσών» του Αισχύλου, που την προετοιμασία της είχα τη μεγάλη ευτυχία να παρακολουθώ καθημερινά, με τη διδασκαλία του Κουν και την παρουσία του Γιάννη Τσαρούχη, που έκανε τα σκηνικά και τα κοστούμια. Αυτός ο χορός, Θεέ μου, τι μαγεία! Δεν είχα αισθανθεί ποτέ μέχρι τότε τέτοια ανάταση στη ζωή μου, τέτοια συγκίνηση, τέτοιο μεγαλείο.

Αργότερα ασφαλώς ξανάνιωσα αυτή την ανάταση με τον Νουρέγιεφ, με την Κάλλας, με την Πλιτσέσκαγια και με μια αλησμόνητη παράσταση του Zefirelli με τη Μάγκι Σμιθ, στο Λονδίνο, το «Πολύ Κακό για το Τίποτα» του Σαίξπηρ. Μετριούνται όμως στα δάχτυλα οι τόσο μεγάλες συγκινήσεις. Αυτές που αφήνουν σφραγίδα πάνω σου για όλη σου τη ζωή και δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία μέσα σου πως ένιωσες, έστω και για λίγες στιγμές, τι σημαίνει τέχνη, τι σημαίνει απόλυτη ευτυχία, τι σημαίνει να ανήκεις σ' αυτό τον χώρο.

Απ' τον πρώτο κιόλας χρόνο της σχολής, που ήταν στα Εξάρχεια, σ' ένα παλιό σπίτι με τοίχους μες στην υγρασία, έκανα κάθε δυνατή προσπάθεια για να μην προκαλώ. Επί τρία χρόνια πήγαινα μ' ένα δερμάτινο λεπτό παλτουδάκι, που το είχα πάρει φτηνά στην Ισπανία. Το φόραγα συνέχεια για να μην ακούω σχόλια για την οικονομική μου άνεση και για τα ρούχα μου, που με κάθε ευκαιρία τα σχολίαζαν ειρωνικά. Τελικά με το να χτυπιέμαι στις πλάκες, στα τοιμέντα και μες στην υγρασία κάνοντας αυτοσχεδιασμούς, όπως π.χ. το γουρούνι ή τον... κατάδικο σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, άρχισαν να στραβώνουν τα δάχτυλά μου απ' την υγρασία. Ευτυχώς ξαναμπήκαν στη θέση τους, όταν τέλειωσα τη σχολή...

Τη σχολή την αγάπησα, γιατί ξανάγινε μαθήτρια, γιατί μ' αρέ-

σει να είμαι μαθήτρια και γιατί αυτό που είπε ο Μολιέρος, πως το θέατρο είναι μεγάλο σχολείο, το πιστεύω και το ακολουθώ ακόμα σε κάθε θεατρική δουλειά μου. Κάθε φορά που αντιμετωπίζω έναν καινούριο ρόλο έχω ξεχάσει όλους τους κανόνες του θεάτρου – όπως κάθε φορά που μέσα μου ξεκινάει ένας καινούριος έρωτας δεν θυμάμαι τίποτα απ' τους κανόνες του παιχνιδιού. Ξαναρχίζω απ' την αρχή, ξανακάνω τα ίδια λάθη και ξαναείμαι γυναίκα χωρίς ηλικία, χωρίς πείρα, χωρίς σιγουριά, έτοιμη για το άγνωστο, έτοιμη για όλα, για κάτι που δεν έχω ξαναζητήσει. Ευτυχώς!

Στη σχολή συνδέθηκα με τον Αντώνη Θεοδωρακόπουλο. Είχαμε καθημερινή συνεργασία, γιατί δουλεύαμε μαζί τα έργα που μας έδιναν για στούντιο και κάναμε μαζί όλες τις περιοδείες που ακολούθησαν: Αγγλία, Παρίσι, Ελβετία, Biennale της Βενετίας, Αρμενία, όλη τη Ρωσία, όλη την Πολωνία και το Ισραήλ.

Ο Αντώνης Θεοδωρακόπουλος ήταν –και είναι, γιατί οι άνθρωποι δεν αλλάζουν– ένας ταλαντούχος ηθοποιός. Ήταν πολύ ωραίο αγόρι, μ' ένα κορμί σαν του Ερμή, με ήθος, με ιδανικά, ρομαντικός, πολύ ερωτευμένος μαζί μου – ήταν μια ερωτική φιλία πολύ πιο δύσκολη γι' αυτόν παρά για μένα. Εκείνος υπέφερε, εγώ ζούσα μια σχέση εφηβείας που δεν είχα ζησει.

Είχε έμφυτη αγωγή, είχε υγιή σκέψη, κρίση και ήταν απόλυτος κι ειλικρινής. Ήξερε να δίνει τον εαυτό του χωρίς επιφυλάξεις. Σπάνιο είδος! Με φώναζε «Βασίλισσα» και μου έλεγε να στοχεύω ψηλά, γιατί δεν είχα γεννηθεί για να είμαι «διασκεδάστρια» κανενός!

Τρία χρόνια ήμασταν μαζί, όσο πιο κρυφά γινόταν. Κι όμως, δεν υπήρχε λόγος να κρυβόμαστε. Ήμουν ελεύθερη, ήταν ελεύθερος και το μόνο εμπόδιο ήταν οι κανόνες του Θεάτρου Τέχνης. Δεν επιτρεπόταν σχέση ανάμεσα σε άντρα και γυναίκα. Ήξερα πως θα το πλήρωνα. Ήμουν καμένο χαρτί. Τέλειωσα τη σχολή κι είχα παίξει μόνο έναν βουβό ρόλο στη «Δολοφονία του Μαρά» του Πίτερ Βάις – χαρακτηριστική φράση του έργου που τραγουδούσαν οι «τρελοί»: «Και τι θε να 'ταν τούτη η ανταρσία χωρίς μια γενική, τεράστια συνουσία...»

Εν ολίγοις, μετά την εμφάνισή μας στην Biennale της Βενετίας, όπου δώσαμε την τελευταία παράσταση με τους «Ορνιθες» και όπου από Κουκουβάγια είχα προβιβαστεί σε θεά Ίριδα, ήξερα πως έπρεπε επειγόντως να αποσυρθώ πριν μου δείξουν κατά που έπεφτε η εξώπορτα.

Κατέβηκα για άλλη μια φορά τα σκαλιά του Θεάτρου Τέχνης, χωρίς πια να μου κόβονται τα γόνατα. Ο Κουν μόλις είχε αρχίσει πρόβα. Μπήκα στην πρόβα, τον διέκοψα και του είπα πως ήθελα να τον απασχολήσω μόνο για λίγα λεπτά. Αυτά δεν γινόντουσαν στο Θέατρο Τέχνης. Αντέδρασε, αλλά τελικά δεν έφερε αντίρρηση. Μπήκαμε στο γραφειάκι του και του είπα: «Κάρολε (έτσι τον έλεγα σε στιγμές μεγάλης αλήθειας), θα φύγω απ' το Θέατρο Τέχνης». Μου είπε: «Μόνικα, εσύ ανήκεις στο Θέατρο Τέχνης». Δεν το πίστευε. Άλλοι άνθρωποι –δικοί του– ήθελαν πάρα πολύ να φύγω και ο Κουν επηρεαζόταν. Του είπα: «Φεύγω, γιατί αισθάνομαι πως δεν είμαι ελεύθερη ούτε ν' αναπνεύσω». Ήταν μια πολιτισμένη, συμβατική συζήτηση, γιατί ξέραμε πολύ καλά πως η κατάσταση ήταν τελειωμένη.

Έφυγα, διότι δεν συνεμορφώθην προς τας υποδείξεις.

Ασφαλώς ο Αντώνης έμεινε εκεί για πολλά χρόνια και εγώ γι' άλλη μια φορά στη ζωή μου στάθηκα πολύ τυχερή μέσα στην ατυχία μου.

Με ζήτησε αμέσως ο Μυράτ για πρωταγωνιστικό ρόλο στη «Σκιά» του Νικοντέμι. Το έργο είχε μεγάλη εμπορική επιτυχία και εγώ, κουβαλώντας πάντα μέσα μου τις πολύτιμες αποσκευές μου απ' το Θέατρο Τέχνης, προχώρησα με πρωτοφανή ταχύτητα.

Μέσα σε τέσσερα μόνο χρόνια έγινα η πρωταγωνίστρια του θιάσου Αλεξανδράκης – Γαληνέα στο ωραιότερο τότε θέατρο της Αθήνας, το θέατρο Διονύσια στην οδό Αμερικής, που σήμερα φέρει το όνομα του Δημήτρη Χορν. Αλλά το κεφάλαιο «Κουν» θέλει πολύ ακόμα για να κλείσει.

Το Λονδίνο ήταν ο πρώτος σταθμός της μεγάλης περιοδείας του Θεάτρου Τέχνης. Παίζουμε στο Aldwych Theatre, στο Strand, απ' τα ωραιότερα θέατρα του Λονδίνου, μπροστά σε πολλά μέρη της αγγλικής βασιλικής οικογένειας και σε κορυφαίους άγγλους ηθοποιούς που κυριολεκτικά αποθεώνουν τον Κουν.

Μας καλούν για επίσημο γεύμα στην ελληνική πρεσβεία. Πρεσβευτής τότε ήταν ο Δημήτρης Νικολαρείδης, με τη γυναίκα του οποίου, τη Γιόλα, ήμουν φίλη. Με ρωτάει η Γιόλα τηλεφωνικώς ποιον θέλω δίπλα μου στο τραπέζι. Της λέω τον Tony Armstrong Jones, τον σύζυγο της πριγκίπισσας Μαργαρίτας. Πράγματι, στα δεξιά μου καθόταν ο Tony και στην κορυφή του τραπεζιού η πριγκίπισσα Μαργαρίτα, ωραιοτάτη με ένα κίτρινο βραδινό.

Εγώ φορούσα ένα χρυσό βραδινό. Δεν σταματήσαμε όλο το βράδυ να μιλάμε με τον Tony Armstrong Jones. Χαριτωμένος, πολύ νόστιμος, πανέξυπνος, λάτρης της Ελλάδας και ιδιαίτερα της Ύδρας. Δεν είναι υπερβολή αν πω πως η Μαργαρίτα, στο τέλος της βραδιάς, τον πήρε διά της βίας και έφυγε φοβερά εκνευρισμένη.

Στο Aldwych Theatre παρουσιάσαμε, εκτός από τους «Ορνιθες» του Αριστοφάνη, και τους «Πέρσες» του Αισχύλου. Ακόμα μια αποθέωση του Θεάτρου Τέχνης. Μας έκανε μια δεξίωση ο Peter Daubney, που ήταν μεγάλη φυσιογνωμία στον χώρο του θεάτρου. Εκεί γνωρίσαμε τον Πήτερ Ο' Τουλ, την Πέγκι Άσκροφτ και άλλες μεγάλες προσωπικότητες του θεατρικού χώρου της Αγγλίας.

Θυμάμαι τον Σπύρο Καλογήρου που ρώτησε τον Μίμη Κουγιουμτζή τι ν' αγοράσει που να «συμφέρει» και ο Μίμης του είπε: «Σαπούνια». Ο Καλογήρου γέμισε τη βαλίτσα του σαπούνια. Βέβαια, ήταν ασήκωτη και πλήρωσε του κόσμου το υπέρβαρο.

Επόμενος σταθμός της περιοδείας το Théâtre des Nations (Théâtre Sarah Bernard) στο Παρίσι. Έξω απ' το θέατρο ένας πουλάει γιασεμιά. Πάει ο Κουν, αγοράζει ένα ματσάκι και μου το προσφέρει. Εγώ τα χάνω και, ως συνήθως όταν νιώθω αμήχανα, λέω μια βλακεία. Επειδή ο Κουν είχε πάντα άλυτα οικονομικά προβλήματα και συνεχώς μου μιλούσε γι' αυτά, του λέω: «Γιατί, κύριε Κουν, κάνετε περιττά έξοδα;» Αυτά τα γιασεμιά τα έβαλα μέσα σ' ένα μικρό βιβλιαράκι που είχα πάντα δίπλα στο κρεβάτι μου, το «Γράμματα σ' Ένα Νέο Ποιητή» του Ράινερ Μαρία Ρίλκε. Έχω χρόνια να δω αυτό το βιβλιαράκι. Θα μου το πήρε κάποια από τις κόρες μου, ως συνήθως.

Εκτός απ' αυτό το βιβλιαράκι είχα πάντα δίπλα μου και τον «Ριχάρδο Β'» του Σαίξπηρ. Αυτά τα δύο βιβλία έπαιξαν αργότερα καθοριστικό ρόλο στη ζωή μου. Τα είδε τυχαία ο Αλεξανδράκης, όταν ήρθε για πρώτη φορά στο σπίτι μου στην οδό Καψάλη 7, στο Κολωνάκι, για να πάρει κάτι που θα του δάνειζα. Στο πικάπ είδε έναν δίσκο του Σοστακόβιτς. «Εσύ ακούς Σοστακόβιτς;» με ρωτάει. «Ναι», λέω, «μόνη μου ζω εδώ». «Και αυτά τα βιβλία», μου λέει, «εσύ τα διαβάζεις;» Λέω: «Τα έχω δίπλα μου πάντα. Τα έχω διαβάσει πάρα πολλές φορές». Αργότερα μου ομολόγησε πως πολλοί, πάρα πολλοί καλοθελητές τού είχαν δώσει μια εντελώς διαφορετική εικόνα τού ποια είμαι. Αλλά η αλήθεια όπως και το ψέμα αργά ή γρήγορα αποκαλύπτονται.

Πίσω όμως στις περιοδείες.

Στο Παρίσι πήγαμε ένα μεσημέρι να φάμε στην ελληνική πρεσβεία. Πρεσβευτής ήταν ο Φίλων Φίλων, τον οποίο εγώ γνώριζα πολύ καλά απ' την εποχή που ζούσα στο Παρίσι. Καθόμαστε με τον θίασο στο τραπέζι και μπροστά μας, απ' την αριστερή μεριά, υπάρχουν ασημένια μπολ με νερό και ροδοπέταλα. Όταν το πρώτο πιάτο είναι σπαράγγια, που τρώγονται με τα χέρια, το μπολ χρησιμεύει για να ξεπλύνεις –αφού φας τα σπαράγγια– τα δάχτυλά σου. Ο Καρακατσάνης, πριν μας σερβίρουν τα σπαράγγια, θεωρεί πως το μπολ είναι το πρώτο μας πιάτο. Τον ακολουθούν κι άλλοι. Βάζουν μπροστά τους το μπολ, τρώνε τα ροδοπέταλα και στη συνέχεια πίνουν το νερό. Ο Κουν κι εγώ χωθήκαμε κάτω απ' το τραπέζι. Οι άλλοι... γελάγανε!

Τρίτος σταθμός ήταν το Schauspielhaus στη Ζυρίχη, όπου ήρθε και ο πατέρας μου –που ήταν στην Ελβετία εκείνη την εποχή– να δει την παράσταση και ήταν πολύ περήφανος. Πήγαμε και στη Ρώμη, αλλά αυτό τον σταθμό τον θυμάμαι αμυδρά.

Η μεγάλη περιπέτεια ήταν το ταξίδι Κωνσταντινούπολη, Οδησός, Αρμενία, όλη η Ρωσία, Μόσχα και Λένινγκραντ και μετά Πολωνία. Κράτησε δύο μήνες αυτή η περιοδεία, με βασικούς πρωταγωνιστές τους Λαζάνη, Χατζημάρκο, Κουγιουμτζή, Καρακατσάνη, Νέλλη Αγγελίδου, Λυμπεροπούλου, Χρηστίδη, Τσάγκα, Καζάκο, Καλογήρου, Περλέγκα και από νεότερους τους Αντύπα, Θεοδωρακόπουλο, Πιττακή, Αριστόπουλο και μια πολύ αγαπημένη μου φίλη, την Τζένη Γαϊτανοπούλου. Χρυσός άνθρωπος. Είχα συνδεθεί πολύ μαζί της – πώς χάνονται έτσι οι άνθρωποι παρόλο που έχουν τόσο συνδεθεί;

Πολλά είδαν τα μάτια μας σ' αυτή την περιοδεία. Δεν ήταν μόνο οι παραστάσεις, «Ορνιθες» και «Πέρσες». Ήταν και το αδιέξοδο της συνύπαρξης μεταξύ ανθρώπων που έβραζε το αίμα τους από καταπίεση και που δεν μπορούσαν να εκφραστούν παρά μόνο με φαινομενική απάθεια.

Πριν ξεκινήσουμε για τις περιοδείες, ο Κουν ήρθε ένα απόγευμα στη σχολή, με πήγε για καφέ εκεί κοντά και μου είπε πως είχε ένα πρόβλημα για το οποίο ζητούσε τη βοήθειά μου. Υπήρχαν δυο παιδιά στον θίασο, ο Μπουσντούκος και ο Δεγαίτης, που δεν μπορούσαν να φύγουν για περιοδεία, γιατί έκαναν τη στρα-

τιωτική θητεία τους. Έπρεπε λοιπόν το θέμα να λυθεί απ' τον προσωπικό μου φίλο Κώστα Μητσοτάκη, που τότε ήταν υπουργός. Εγώ έχω ως αρχή στη ζωή μου να μη ζητάω ποτέ τίποτα απ' τους φίλους μου αλλά και γενικότερα ούτε απ' τους γονείς μου, ούτε απ' τα παιδιά μου ούτε (φευ...) απ' τους άντρες μου. Ό,τι μπορώ να κάνω εγώ γι' αυτούς και για τον εαυτό μου, το κάνω, γιατί είναι πολύ ωραίο να μπορείς να δίνεις και να βοηθάς.

Μου ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, λόγω του χαρακτήρα μου, να κάνω αυτό που μου ζητούσε ο Κουν. Το έκανα, αφού όμως έγιναν εκ μέρους μου απεγνωσμένες προσπάθειες για να το πετύχω. Πού να 'ξερα πως μ' αυτή την πράξη μου ήμουν ήδη με το ένα πόδι έξω απ' το Θέατρο Τέχνης; Γιατί το να έχεις υποχρέωση σε κάποιον είναι όντως δυσβάσταχτο, στην περίπτωση όμως του Κουν φαίνεται πως ήταν αφόρητο.

Ξεκινήσαμε την περιοδεία με πλοίο μέχρι την Οδησό, μέσω Κωνσταντινούπολης, και συνεχίσαμε από Οδησό μέχρι Αρμενία, Τιφλίδα και Βατούμ με τρένο. Ήταν σαράντα βαγόνια και από λάθος είχαν ενώσει το Wagon-Restaurant στην αντίθετη πλευρά του τρένου, με αποτέλεσμα να πρέπει να διασχίζουμε σαράντα βαγόνια, για να βάλουμε στο στόμα μας κάποιο άθλιο φαγητό ή μια μπίρα, που κατά τις συνήθειές τους σερβιριζόταν καυτή.

Διασχίζοντας λοιπόν πάρα πολλές φορές αυτά τα σαράντα βαγόνια, βρισκόμαστε μπροστά στο εξής θέαμα: χάμω γεμάτα τα βαγόνια από σάπια φρούτα που μύριζαν αφόρητα και πάνω στα φρούτα παιδιά, γυναίκες, άντρες πεσμένοι καταγής να τα τρώνε. Μάθαμε πως τα καλά φρούτα πήγαιναν για εξαγωγή σε άλλα κράτη.

Ήμασταν αμίλητοι. Ασφαλώς δεν περιμέναμε να βρεθούμε σε τέτοιες συνθήκες. Κάποια στιγμή είπε ο Καλογήρου: «Να μου κοπεί το χέρι, αν ξαναψηφίσω ΕΔΑ», και βέβαια έπεσε το γέλιο, αλλά ο Κουν είχε αγχωθεί πάρα πολύ για το τι μας περίμενε, έχοντας την ευθύνη όλων μας.

Στην Τιφλίδα μείναμε σ' ένα ξενοδοχείο όπου οι βρύσες έτρεχαν μόνο καυτό νερό γιατί, όπως μας εξήγησαν, οι αρχιτέκτονες ή οι μηχανικοί είχαν κάνει λάθος και αντί για κρύο είχαν βάλει ζεστό. Φυσικά, δεν μπορούσαμε να πλυθούμε με καυτό νερό! Κουρτίνες δεν είχαν τα δωμάτια και τα δέντρα που ήταν απέξω γέμιζαν άντρες που ανέβαιναν στα κλαδιά τους για να μας κοι-

τάνε την ώρα που γδυνόμασταν. Κοιμόμουνα μόνη μου, αλλά αυτό το διασταύρωσα και απ' τις άλλες ηθοποιούς, που αντιμετώπιζαν το ίδιο πρόβλημα.

Τη μέρα που θα δινόταν η παράσταση των «Περσών» εγώ έμεινα στο ξενοδοχείο. Ξαφνικά άκουσα τα ουρλιαχτά μιας γυναίκας. Βγήκα απ' το δωμάτιο, κατέβηκα γρήγορα τη σκάλα και είδα σε μια αίθουσα ένα μεγάλο τραπέζι και πάνω στο τραπέζι έναν άντρα να βιάζει αυτή τη γυναίκα. Κανείς δεν πλησίαζε, η γυναίκα συνέχιζε να ουρλιάζει κι εγώ ξαναπήγα έντρομη στο δωμάτιό μου.

Το Βατούμ ήταν πάρα πολύ ωραίο, μες στη θάλασσα με τις μεγάλες ωραίες πέτρες. Πήρα μερικά φύλλα και δύο πέτρες για ενθύμιο. Στη Μόσχα μείναμε με το στόμα ανοιχτό! Αυτή η Κόκκινη Πλατεία, το Μαυσωλείο του Λένιν, τα καταπληκτικά μουσεία με τη χλιδή και τα κοσμήματα που φορούσαν τα άλογα των τσάρων, τα θέατρα. Εμείς παίζαμε στο Θέατρο Τέχνης της Μόσχας, πολύ ωραίο θέατρο, όπου υπήρχε η πολυθρόνα που έγραφε πάνω «Στανισλάφσκι». Επισκεφτήκαμε και το σπίτι του Τσέχωφ. Πολύ μεγάλες συγκινήσεις – τουλάχιστον για μας του Θεάτρου Τέχνης.

Ο θίασος του Βαχτάγκωφ μας κάλεσε να δούμε το «Ζωντανό Πτώμα» του Τολστόι, τον «Ηλίθιο» του Ντοστογιέβσκι και την «Τουραντότ» του Γκότσι. Πήγαμε πολλές φορές στα Μπολσόι, είδαμε τους μεγαλύτερους ηθοποιούς, τους μεγαλύτερους χορευτές, τους –κατά τη δική μου άποψη– πιο αληθινούς καλλιτέχνες όλου του κόσμου. Τρώγαμε μαζί τους μετά τις παραστάσεις τους. Σαν ποτάμι από αίμα και πόνο και αγάπη ήταν αυτοί οι άνθρωποι. Τι συγκλονιστικός λαός! Και μετά από λίγη ώρα συντροφιάς, μετά το πρώτο ή το δεύτερο ποτό, όλοι κάτω στο πάτωμα τελειωμένοι. Αλκοόλ. Αναπόφευκτο.

Δεν μέναμε σε ξενοδοχείο. Μας φιλοξενούσαν εκτός Μόσχας, στην εξοχή, μέσα στις σημύδες. Φιλοξενηθήκαμε σε ένα ωραιότατο σπίτι, όπου πήγαιναν οι μεγαλύτεροι χορευτές της Ρωσίας για να ξεκουραστούν πριν από τις παραστάσεις τους. Μας έδιναν κάτι τεράστιες μαξιλάρες για τον ύπνο, μας έδιναν σούπες για φαγητό, ενώ απαγορευόταν το ποτό και το τσιγάρο και σε πολλά σημεία του χώρου απαγορευόταν και η ομιλία.

Εγώ είμαι απ' τη φύση μου ιδιαίτερα πειθαρχημένο άτομο, δεν υπήρξα ούτε πότης ούτε καπνίστρια, αλλά ο θίασος του Θεάτρου Τέχνης πήγε να τρελαθεί. Ο Καρακατσάνης είχε μάθει μια λέξη,

το «παρακαλώ» στα ρωσικά, «παζάλστα», που το έλεγε συνέχεια με τόσο αστείο τρόπο, που κλαίγαμε όλοι απ' τα γέλια. Τα βράδια μάς έσβηναν αμέσως τα φώτα και... ύπνο! Τους έβρισκες (θυμάμαι τον Χατζημάρκο και όλους τους καπνιστές – δηλαδή όλο τον θίασο) στον κήπο, κρυμμένους για κανένα τσιγαράκι «στη ζούλα», αλλά όπως και να το κάνουμε οι Ρώσοι μάς είχαν βάλει τα δυο πόδια σ' ένα παπούτσι, μας πηγαινοέφερναν με πούλμαν και δεν λέγαμε κουβέντα.

Ο Καλογήρου είχε φέρει μαζί του τη γυναίκα του τη Βαγγελίτσα, ευτραφή ως γνωστόν, η οποία αποφάσισε να πάει για ψώνια στην πόλη. Δεν έπαιζε στις παραστάσεις, οπότε ήταν ελεύθερη να τριγυρνάει. Θυμάμαι ότι ένα βράδυ ο Μηνάς Χρηστίδης ήταν στην κουίντα, έτοιμος να βγει στη σκηνή, και ξαφνικά τον ακούμε να φωνάζει δυνατά: «Μαμά μου!» Είχε εμφανιστεί η Βαγγελίτσα μπροστά του στα παρασκήνια με μια τεραστίων διαστάσεων μαύρη καπελίνα απ' την οποία ανέμιζαν τεράστια φτερά στρουθοκαμήλου και ο Χρηστίδης κατατρόμαξε!

Γελάγαμε πάρα πολύ με τα αστεία του Μηνά. Είχε κουβαλήσει μαζί του χιλιάδες φωτογραφικές μηχανές, ήταν μανιώδης φωτογράφος. Κάποια στιγμή του έσπασαν τα γυαλιά! Δεν έβλεπε ούτε τη μύτη του! Πήγε να παραγγείλει καινούρια, έκαναν ένα μήνα να του τα παραδώσουν και στο τέλος πήρε τα γυαλιά με κατακόκκινο σκελετό, γιατί στη Ρωσία δεν μπορούσες να διαλέξεις ό,τι σκελετό ήθελες. Στον θίασο είχαμε και τη Σοφία Μιχοπούλου. Καλή και άξια ηθοποιός, πολύ καλός άνθρωπος. Έτρεχε όλη μέρα στα μουσεία. Μια μέρα της λέει ο Μηνάς: «Καλά, δεν φοβάσαι μη σε κρατήσουν μέσα;» Τα γέλια που κάναμε θα μπορούσαν να μας φτάσουν για όλη την υπόλοιπη ζωή μας.

Υπήρχε όμως και η άλλη πλευρά. Παίζαμε βασικά για τους Έλληνες της Ρωσίας. Μας έλεγαν πόσο απογοητευμένοι και καταδικασμένοι ένιωθαν. Τα χρήματα που έπαιρναν δεν έφταναν για να ζήσουν. Αναγκαζόντουσαν και κλέβανε και τους στέλνανε στη Σιβηρία. Τους είδαμε να κλαίνε για ένα ζευγάρι κάλτσες, για κάποιο ρούχο, ό,τι μπορούσαμε να τους δώσουμε απ' αυτά που φορούσαμε το δίναμε, ήθελαν απεγνωσμένα να γυρίσουν στην πατρίδα και δεν τους το επέτρεπαν. Η παρουσία μας γι' αυτούς ήταν μια όαση.

Γενικά οι άνθρωποι στη Μόσχα –εκτός απ’ τους ανθρώπους της τέχνης, που ήταν ό,τι πνευματικότερο αλλά και γήινο συγχρόνως– αισθανόσουν πως ήταν τόσο κουρασμένοι ψυχικά, που δεν τους ενδιέφερε να επικοινωνήσουν. Βέβαια, τη γλώσσα τους δεν την ξέραμε, ούτε εκείνοι ήξεραν τη δική μας. Όταν όμως πηγαίναμε κάπου να πιούμε έναν καφέ και έβλεπα στον τοίχο σπασμένα αυγά με τους κρόκους να κυλάνε και κανείς να μην ενδιαφέρεται να καθαρίσει αυτό τον τοίχο, αυτό κάτι σήμαινε. Έλεπε η ιδιωτική πρωτοβουλία. Όταν ο καφές ερχόταν μετά από μία ώρα, κι αυτό κάτι σήμαινε.

Θυμάμαι ότι σ’ ένα εστιατόριο –καλό υποτίθεται– στο Λένινγκραντ το φαγητό έκανε να έρθει δυόμισι ώρες, αφότου το παραγγείλαμε. Δεν συνέβαινε πρώτη φορά, ήταν η συνηθισμένη κατάσταση: έλλειψη ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Στο ταχυδρομείο προσπαθούσα απεγνωσμένα να ζητήσω γραμματόσημο δείχνοντας με το χέρι τι ζητούσα, ζωγραφίζοντας το γραμματόσημο. Το μόνο που εισέπραττα ήταν ένα απλανές βλέμμα ανθρώπου που αρνείται να μπει στον κόπο να σε καταλάβει. Τότε έτσι ήταν τα πράγματα. Είμαι βέβαιη πως μετά από τόσα χρόνια όλα θα έχουν αλλάξει. Πιστεύω πως οι Ρώσοι είναι πολύ μεγάλος λαός, γεμάτος ψυχή, και εύχομαι μ’ όλη μου την καρδιά, αν ποτέ αξιωθώ να ξαναπάω στη Ρωσία, να δω μια άλλη εικόνα απ’ αυτή που έχω. Εύχομαι οι γυναίκες να μην έχουν πια αυτές τις παραμορφωμένες γάμπες απ’ τις πεταγμένες φλέβες και τους κιρσούς.

Στο Λένινγκραντ, στην Αγία Πετρούπολη όπως τη λένε ξανά σήμερα, επικρατούσε άλλη κατάσταση. Ασφαλώς είναι η ωραιότερη πόλη της Ρωσίας. Το Ερμιτάζ είναι το ωραιότερο μουσείο του κόσμου, μαζί με το Λούβρο και το Πράδο της Μαδρίτης, με εξαίρεση την αίθουσα των ελληνικών Μαρμάρων στο Βρετανικό Μουσείο, που είναι κάτι το οποίο δεν συγκρίνεται με τίποτα. Το Λένινγκραντ –η Αγία Πετρούπολη– εξέπεμπε, μέσα απ’ την πολλή ομορφιά του, ερωτισμό. Θα τη θυμάμαι πάντα αυτή την πόλη. Ήταν πολύ ωραίο και το ξενοδοχείο όπου μέναμε. Όλα οδηγούσαν σε κάτι πολύ ερωτικό, που συνεχίστηκε και στην Πολωνία. Ένα ζωντανό κόσμημα η Βαρσοβία, ξαναχτισμένη απ’ τους ίδιους τους κατοίκους της πετραδάκι-πετραδάκι πάνω στα αχνάρια της παλιάς πόλης που καταστράφηκε στον πόλεμο.

Οι άνθρωποι ωραίοι, πολιτισμένοι. Αληθινοί! Καλλιτέχνες!

Υπήρχε μια ελευθερία στην ατμόσφαιρα. Είδαμε καταπληκτικές παραστάσεις. Το αποκορύφωμα, κάτι που με συγκλόνισε και θέλησα να το πραγματοποιήσουμε και εμείς οι έλληνες ηθοποιοί στον τόπο μας (και θα σας πω παρακάτω γι’ αυτό), ήταν το «Σπίτι του Ηθοποιού». Ήταν ένα παλιό, πανέμορφο σπίτι, στρωμένο με άσπρες φλοκάτες, με χιλιάδες βιβλία και περιοδικά πεταμένα στο πάτωμα όπου καθόντουσαν οι ηθοποιοί με τους καφέδες τους ή τα ποτά τους. Σε όλα τα δωμάτια του σπιτιού ακουγόταν κλασική μουσική, σε κάποιο μπαράκι σε μια γωνιά ετοίμαζαν τοστ ή κάτι ανάλογο. Και οι ηθοποιοί έμοιαζαν με παιδιά ανώτερου θεού με φωτεινά πρόσωπα και ευτυχισμένες, λυτρωμένες ψυχές.

Αυτές τις στιγμές τις έζησα μαζί με τον Αντώνη Θεοδωρακόπουλο. Όταν τις θυμάμαι, μου έρχεται στο μυαλό ο τίτλος ενός βιβλίου: «Οι Νύχτες μου Είναι Καλύτερες απ’ τις Μέρες σας». Απ’ τα πιο αληθινά, τα πιο αγνά, τα πιο ωραία πράγματα που μου έχουν συμβεί στη ζωή μου, είναι το ταξίδι μου στην Πολωνία.

Φεύγοντας απ’ το Λένινγκραντ για την Πολωνία, οι Ρώσοι πλήρωσαν τον Κουν σε ρούβλια! Τα ρούβλια δεν περνούσαν στην Ελλάδα και ο Κουν βρέθηκε σε απόγνωση.

Μου πρότεινε λοιπόν να τον βοηθήσω ν’ αγοράσει πέτρες πολύτιμες και ημιπολύτιμες, τις οποίες θα πουλούσε στην Ελλάδα, για να αξιοποιηθούν τα ρούβλια. Τον βοήθησα όσο μπορούσα και όσο ήξερα. Μετά έπρεπε κάποιος να μεταφέρει αυτές τις πέτρες στην Ελλάδα και κανείς απ’ τον θίασο δεν δεχόταν να το κάνει, γιατί φοβόντουσαν όλοι το τελωνείο, με αποτέλεσμα να τις κρύψω εγώ στο στήθος μου, μέσα απ’ τα εσώρουχά μου.

Δεν χρειάζεται, νομίζω, να περιγράψω πώς ένιωσα μέσα στο τρένο την ώρα που μπήκαν οι τελωνειακοί, για να κάνουν σωματική έρευνα στους επιβάτες. Έχω Θεό. Εμένα δεν μου έκαναν. Κι οι πέτρες έφτασαν στο υπόγειο της οδού Σταδίου. Όταν πήγα να τις παραδώσω στον Κουν, μου είπε: «Μόνικα, εγώ δεν γνωρίζω τους κοσμηματοπώλες, εσύ σίγουρα θα τα καταφέρεις καλύτερα από μένα. Πούλησέ τες όσο καλύτερα μπορείς και μου φέρνεις τα χρήματα».

Έτρεχα από πόρτα σε πόρτα, νιώθοντας φοβερά δυσάρεστα. Πούλησα τις πέτρες και του πήγα τα χρήματα. Φάνηκε πολύ απογοητευμένος απ’ το ποσό και μου είπε πως υπολόγιζε ότι τα

Η μητέρα μου με τον καθηγητή Στρατή Ανδρεάδη.

χρήματα θα ήταν πολύ περισσότερα. Έπρεπε μ' άλλα λόγια να βρω εγώ τον τρόπο να συμπληρωθεί αυτό το ποσό.

Στο διάστημα αυτών των ετών στο οποίο αναφέρομαι, η ζωή της μητέρας μου είχε αλλάξει. Είχε συνδεθεί με μια προσωπικότητα του τόπου, τον καθηγητή Στρατή Ανδρεάδη. Ένας δεσμός πολύ δυνατός, που κράτησε μέχρι τον θάνατο του καθηγητή. Παρά τη μεγάλη οικονομική δύναμη που αντιπροσώπευε ο καθηγητής Στρατής Ανδρεάδης, η μητέρα μου δεν επέτρεψε ποτέ να δεχτώ κανένα δώρο απ' αυτόν. Στα γενέθλιά μου και τα Χριστούγεννα κάποια τσάντα της Chanel ή ένα πορτοφόλι από του Hermès. Ως εκεί. Με πολύ μεγάλη δυσκολία, χάρη στον σεβασμό που είχε στον Κάρολο Κουν, δέχτηκε η μητέρα μου να ζητήσω για λογαριασμό του Θεάτρου Τέχνης απ' τον καθηγητή Στρατή Ανδρεάδη, γνωστό φιλότεχνο και θεατρόφιλο, το ποσό που ήθελε ο Κουν. Έβαλα τα χρήματα σ' έναν φάκελο και τα πήγα εκ μέρους του στον Κάρολο Κουν. Ασφαλώς δεν ήξερα πως αυτή η πράξη μου θα ήταν καθοριστική για την αποχώρησή μου από το Θέατρο Τέχνης.

Κάναμε μια περιοδεία στο Ισραήλ. Επισκεφθήκαμε τους Αγίους Τόπους, γυρίσαμε στην Αθήνα και φύγαμε για την Biennale της Βενετίας, όπου δώσαμε και την τελευταία παράσταση των «Ορνίθων», τουλάχιστον για το διάστημα που ήμουν εγώ στο Θέατρο Τέχνης.

Μόλις επιστρέψαμε, αναγγέλθηκε το ρεπερτόριο του χειμώνα: «Ο Γυρισμός» του Πίντερ και το «Οδυσσέα Γύρισε Σπίτι» του Ιάκωβου Καμπανέλλη.

Για το πρώτο έργο με είχε ενημερώσει –δεν θα το θυμάται– ο παντοτινός φίλος Χρήστος Λαμπράκης, που μόλις το είχε δει στο Παρίσι με την Εμμανουέλ Ριβά (Emmanuelle Rival). Μου είχε πει συγκεκριμένα: «Να ένας ρόλος για σένα, φαντάζομαι πως ο Κουν θα σ' τον δώσει». Ο ρόλος δόθηκε στην Πιττακή. Το «Οδυσσέα Γύρισε Σπίτι» είχε ένα ρόλο μιας κουτής βασίλισσας που, όπως μου είπε ο φίλος μου Ιάκωβος Καμπανέλλης, πρότεινε ο ίδιος στον Κουν να τον παίξω εγώ. Του είχε πει πως η «κουτή» πρέπει να παιχτεί από έξυπνη ηθοποιό κι ότι η Νόνικα είναι καλή στην κωμωδία. Ο ρόλος δόθηκε στην Εκάλη Σώκου.

Ο Μάριος Πλωρίτης, ασφαλώς ούτε εκείνος θα το θυμάται, που ήταν πολύ στενά συνδεδεμένος με τον Κουν, μου είπε: «Αφού δεν σου έδωσε αυτούς τους δύο ρόλους, δεν νομίζω πως έχεις μέλλον στο Θέατρο Τέχνης». Ήξερε πολύ καλά τι έλεγε ο Μάριος Πλωρίτης και τα λόγια του ήταν απόλυτα καθοριστικά για μένα.

Όπως ανέφερα προηγουμένως, κατέβηκα τα γνωστά σκαλιά, τον διέκοψα απ' την πρόβα και του είπα: «Αισθάνομαι πως δεν έχω δικαίωμα ούτε ν' αναπνεύσω, γι' αυτό φεύγω». Μου είπε πως ανήκα στο Θέατρο Τέχνης κι ότι η θέση μου ήταν εκεί. Τον βόλεψε πάρα πολύ που του έκανα τη ζωή τόσο εύκολη επιμένοντας να φύγω. Πόνεσα πάρα πολύ, αλλά πήρα την κατάσταση στα χέρια μου, πράγμα που ποτέ δεν θα μπορούσα να είχα κάνει στο Θέατρο Τέχνης. Κι εγώ –το κατάλαβα πολύ αργότερα–, μόνο όταν παίρνω την κατάσταση στα χέρια μου, πετυχαίνω. Γιατί μόνο τότε κάνω αυτό που θέλω και, όπως μου απέδειξε η ζωή, αυτό που θέλω είναι το σωστό.

Σημασία έχουν οι πράξεις μας. Μόνο οι πράξεις μας δείχνουν αυτό που πραγματικά είμαστε.